

MOLNÁR IMRE

Esterházy János életútja

Esterházy János 1901. március 11-én született, Nyitraújlakon, az Esterházy-család galántai ágáról. Családjában az ismertebbek közül való Jeszenák János báró, aki 1849-ben Nyitra főispánjaként lett a szabadságharc vértanúja. Nagyatyja, gróf Esterházy István, Pozsony főispánja, a magyar szabadságharcban huszárkapitányként harcolt. Jutalma ezért Kufstein lett. Atyja, Esterházy János gróf, Ottó főherceg segédtisztje, a magyar főrendiházban ellenzéki magatartásáról lett közismertté. Korán meghalt (1905), özvegye, Tarnowska Erzsébet egyedül nevelte három gyermekét: Máriát, Lujzát, Jánost. Esterházy János a gyermekkorában édesanyjától kapott kincsét, a „nemzetszeretetet” és a „keresztény hitet” utolsó leheletéig megőrizte. Ő maga két gyermeket nemzett: Jánost és Alicét. Középiskoláit Budapesten végezte, majd birtokaira vonult vissza gazdálkodni. Fiatalon bekapcsolódott az Országos Keresztény Szocialista Párt munkájába. Pályázatok kiírásával, pénztámogatásokkal és szónoklataival tűnt ki. Ez utóbbit már fiatal korában egész magas színvonalon művelte. 1932-től lett a Magyar Népszövetség elnöke. Ilyen minőségben vett részt a Népszövetség bécsi kongresszusán, ahol felszólalásában elmondta, hogy a „Népszövetség magatartása egyáltalán nem felel meg az elvárásoknak,¹ hiszen a kisebbségek panaszai nem egyenlők az azokat tálaló különböző pártok panaszaival, intézésük tehát már nem történhet csupán adminisztratív úton.

Már 1932-ben kijelentette - mert világosan látta -, hogy a Népszövetség magatartása miatt a megoldatlan kisebbségi kérdés Európa békéjét veszélyezteti. A Népszövetség munkájára irányuló kritikája olyan megsemmisítő és annyira szokatlan volt, hogy a kongresszus soros elnöke valósággal eszméletét veszítette beszédének hatására és a gyűlést, valamint Esterházy beszédét félbe kellett szakítani.²

Radikalizmusa nem egyszerű föltűnésvágyból fakadt. A Prágai Magyar Hírlapot, mely beszédeit rendszeresen közölte, több alkalommal kobozták el, illetve csupán cenzúrázva jelentették meg. Politikai képességeire Szüllő Géza figyelt fel, ő javasolta a Keresztény Szocialista Párt elnökévé is,³ míg jómaga egyre inkább a párt külügyeinek irányítójává vált. Szüllő javaslata Budapest egyetértő támogatásával is találkozott. A budapesti politika saját céljainak megvalósulását várta Esterházy politikai tevékenységétől. János gróf életének és politikai pályájának íve azonban messze túlszárnyalta a budapesti politikai elképzeléseket. Ezt a pályát három fő szakaszra tudjuk felosztani.

Az első szakasz fiatalkorának politikai csatározásait foglalja magába. A második szakasz az 1938-ban Kassa átadásakor elmondott híres beszédétől 1945. április 21-ei letartóztatás időpontjáig, a harmadik szakasz a letartóztatásától börtönbeli haláláig terjedő időszakot öleli fel.

Az első időszak meghatározója a lengyel édesanyjától kapott mély istenhit, valamint a vegyes lakosságú szülőhely, ahol nemcsak a magyarsággal együtt élő szlovákok nyelvét tanulta meg már gyermekkorában, hanem a zoboralji friss levegővel magába szívta annak a kölcsönös megbecsülésnek és toleranciának az atmoszféráját is, amellyel a szlovák és magyar egyszerű nép évszázadokon keresztül tudott békésen egymás mellett élni. Ebben az időszakban Esterházy János politikai pályáját a magyar politikai pártok küzdelmei, s a politikai küzdőterek mindennapos stratégiájának kidolgozása határozza meg, melyhez a játékteret és a szabályokat - ha gyakran öncélú korlátozásokkal is - a masaryki demokrácia biztosította.

Esterházyt 1932. december 14-én Ó-Tátrafüreden választják meg az Országos Keresztény Szocialista Párt elnökévé. Székfoglalójában elnöksége *lényegét* a szolgálatban határozta meg. *Politikája*, melyet folytatni kíván, „nem a dacos gyermek oktalansága kíván lenni, hanem

öntudatos, bátor küzdelem a szlovenszkói magyarságot megillető jogok biztosításáért”.⁴ *Célját* már egyértelműen az autonómia megvalósításában jelölte meg. Ez az autonómia-elképzelés nagyjából - anélkül, hogy ezt részletesebben kifejtenénk - a kulturális autonómia fogalmának felel meg. Székfoglalójának, de későbbi beszédeinek is szinte állandó elemévé vált a keresztény erkölcsre épülő politika hitvallása. Eszerint „minden nemzet egyenrangúságát mind ez ideig a keresztény felfogás tudta biztosítani, mert ez garantálja, hogy egy nemzet se törekedjék a másik tönkretételére”. Elképzeléseiben hangsúlyt helyezett a gazdasági, kulturális program megvalósítására is.

Az 1935-ös parlamenti választásokon képviselői mandátumot szerzett, bár beszédeinek viharos hatása miatt a rendőrség nemegyszer feloszlatta a választási nagygyűléseket. A cseh hatalmi hegemoniát a legérzékenyebben a sajtócenzúra támadása és a magyar-szlovák összefogás kérdéseinek hangoztatása érintette. Első parlamenti beszédében 1935. június 25-én világosan kifejtette: „Meggkérdésünk nélkül csatoltak minket Szlovenszkóhoz, akkor legalább azt elvárjuk, hogy kisebbségi, kulturális, nyelvi és gazdasági jogainkat a mindenkori csehszlovák kormányok 100%-ig betartsák.”⁵ Parlamenti viharokat kiváltó beszédeiben (szinte minden alkalommal elsőnek jelentkezett szólásra) a közbevetésekre azonnal válaszolt, cseh, szlovák vagy német nyelven. Választási körútjain felváltva tartott magyar és szlovák nyelvű beszédeket. Interpellációiban a magyar falvak neveinek elszlovákosításától kezdve az iskolai, gazdasági-szociális kérdéseken át a kulturális ügyekig a kisebbségi élet palettájának minden árnyalata helyet kapott. 1936-ban a két magyar párt (az Országos Keresztény Szocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt) egyesülésekor az egységes magyar párt ügyvezető elnökévé választották.⁶ Aktivitása ekkor szélesedett ki igazán: jószerivel alig van Szlovákiának olyan magyarlakta települése, ahová - nem sajnálva idejét, fáradtságot nem ismervé - ne látogatott volna el személyesen. A „Gráf úr” közvetlenségével, egyszerűségével, demokratikus gondolkodásával egyértelműen rácafolt arisztokrata származására, s csaknem minden idejét választói körében töltötte. Úgy tűnik, ez a szolgálat nem fárasztotta, ellenkezőleg, megsokszorozta erejét. Ragaszkodása népéhez nem a politikai karrier érdekében kialakított póz volt, hanem mélyen átélt, a gyakorlatban megvalósuló felebaráti szereteten alapult. Ez idő tájt gyakorta volt céltáblája a szlovenszkói baloldali magyar értelmiségiek (köztük Fábry Zoltán)⁷ támadásainak, akik beszédeit üres szólamhalmazként, gesztusait az úri kaszinók szabályozta magatartásként értelmezték. E bírálatokat leggyakrabban az indokolta, hogy a vehemens nyilatkozatokat Szlovenszkó egyre romló gazdasági, szociális körülményei közepette nem követték valóságos változások.⁸ Mindezt azonban Esterházy is látta és szóvá tette, ám ez kevésnek bizonyult a valóságos változtatások kieszközlésére. Amit ez időben tenni tud, az azon felismerésének hirdetése és képviselése, hogy „a kisebbség életében bátorságra és őszinteségre van szükség a bajok feltárásában”.⁹ Nem rajta múlt, hogy az államhatalom ugyanezt a bátorságot és őszinteséget nem a bajok elismerésével és orvoslásával viszonzta. Ugyanakkor tényként megállapítható, hogy politikai kvalitásai életének ezen időszakában a későbbi beérésnek csupán az előjeleit mutatták. A politika szerinte megérzés kérdése. Pontos ráérző és azonnali ítélőképessége segítette, hogy helyesen tudjon dönteni a politikai zűrzavarokban is. „A nagy döntések pillanatában ez a könnyelmű, örökké mosolygó férfi római magatartásról tett bizonyosságot”¹⁰ - írja Peéry Rezső. Nem a politikai lavírozás, hanem álláspontjának állhatatos védelme jellemezte őt. A Csehszlovák Köztársaság politikai viszonyai közt a tiszta demokrácia felé vezető alkotmányosság európai hagyományainak képviselői közé sorakozott föl.

Az 1938-as év viharos gyorsaságú eseményei közepette sem a feltétel nélküli lelkesedésre, hanem a mérsékletre, a józan ész és a döntőképesség megőrzésére szólította fel a lakosságot. Az igazi meglepetést azonban azzal okozta, hogy Kassa képviselőjeként a város átadásakor bejelentette - a Szlovákiában visszamaradt mintegy 65-70 ezer magyarral vállalt sorsközösségben - Szlovákiában maradását. Többek közt azt mondta: „Mi, ittmaradt

magyarok ígérjük, hogy kezet adunk az itt élő szlovák testvéreinknek és velük együtt dolgozunk egy szebb jövőért. Az ideát lévő magyaroktól pedig kérem, hogy az idecsatolt szlovákok nemzeti érzéseit tartsák a legmélyebb tiszteletben, engedjék meg, hogy ugyanúgy élhessenek itt, mint ahogy azt mi magunknak odaát követeljük.¹¹

Politikai pályafutásának második szakasza az 1938-tól terjedő időszak, mely életének csúcsteljesítményeként értékelhető. 1938 a szlovenszkói magyarság számára nemcsak fizikai, hanem lelki kettészakadást is jelentett. Egyfelől az anyaországhoz visszatérő nemzettest eufórikus lelkesedése, másfelől a Szlovákiában maradó magyarság mély válsága volt érezhető. Az új szlovák vezetés (amelynek politikai szempontú értékelése nem célja e tanulmánynak), alaposan hozzájárult a magyarság lelki válságának elmélyüléséhez. 1939-ben betiltották a SZEMKE-t, az Új Hírek kiadását (e lap kiadását 1938-ban Esterházy indította és szerkesztésével olyan baloldali gondolkodású értelmiségieket bízott meg, mint Győri Dezső és Floch István).

A magyar párt tevékenységét gyakorlatilag megbénították. 1938-tól 1945-ig a párt számára tilos volt a politikai nagygyűlések és a demonstrációk szervezése. Esterházy jószerevével csupán a sajtón keresztül érintkezhetett a tömegekkel. Korlátozták a szlovákiai magyar gyermekek és fiatalok magyarországi utazásait, 1939. szeptember 12-én pedig rendőri felügyelet alá helyezték a párt vezetőjét, Esterházy Jánost is.¹² Esterházy heroikus politikai tevékenységének eredménye volt, hogy ennek ellenére változtatni tudott a szlovákiai magyarság lelki állapotán, amit az is bizonyít, hogy 1939 őszére a pozsonyi középiskolákba beiratkozó tanulók létszáma már meghaladta az 1938 előtti létszámot. E szorongatott helyzetben Esterházy szinte állandó munkatársává vált a szlovákiai magyar sajtónak és könyvkiadásnak. A lap betiltása és a szerkesztőség bezárása után Budapestre sietett, hogy a magyarországi szlovákság számára kijárjon egy napilapot, melyért cserébe á is egy új napilapot és egy hetilapot tudott alapítani. Ez a napilap lett az 1944-ig működő Magyar Hírlap, melynek szerkesztőségében összevonta a korábbi két sajtóorgánum, az Esti Újság és az Új Hírek legjobb munkatársait. Köztük akkor már több, baloldali nézetei miatt üldözött szlovákiai magyar értelmiségi is helyet kapott. Az állandó gáncsoskodások, politikai támadások csak fokozták munkakedvét. Közszájon forgott több mondása, pl.: „Kibírtuk a Bach-korszakot, kibírjuk a Mach-korszakot is”.¹³ 1939 végén, amikor legjobban gyülekeztek a magyarság felett a viharfelhők, az Esti Újság riportere álláspontjának és magatartásának alakulásáról kérdezte Esterházyt: „Sem álláspontom, sem magatartásom nem függ attól, hogy ez vagy az a kormány ezt miképp méltányolja, mert a kormányok élete múlandó, a népeké azonban örök, hacsak maguk nem ássák alá létüket”.¹⁴ - válaszolta. 1940. augusztus 11-én megalakult a Szlovákiai Újságírók Szövetsége magyar osztálya. Az alakuló közgyűlésen Esterházy Somos Elemért elnökké, Floch Istvánt alelnökké¹⁵ nevezte ki. A legfeszültebb politikai légkörben is maradt ereje az anyaországra figyelni. A földreformmal kapcsolatos magyarországi vitákra reagálva egy agrárföldrajzi kiállítás kapcsán táviratban üzeni meg a magyar arisztokráciának, hogy neki 5 ezer holdjából csak 250 holdját hagyták meg szántóföldnek és 600 holdnyi erdeje maradt, mégis elégedett, sőt ennél nagyobb áldozatra is készen áll, ha erre lesz szükség. A magyar arisztokrata társadalom fölzúdulása ellenében Kodolányi János köszönte meg a Magyar Nemzet hasábjain a jól érthető üzenetet. „Emlékezzünk csak, Móricz Zsigmond azt írta annak idején, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság mélyebben magyar, mint a magyarországi, őszintebben nézi és vallja az életet, bátrabban vállalja, következetesebben szolgálja. És most íme Esterházy János gróf tanítja ki nagybirtokos osztályunkat áldozathozatalból, sorsvállalásból, hitből, korszerűségből. Ő, aki ottmaradt a kis töredék-magyarság élén, egy sorsban vele, primus inter pares”.¹⁶ Az őt magát és pártját érő politikai sortűznek az volt az egyetlen oka, hogy nem alkudott meg az egyre zajosabb handabandázással követelődő szlovák néppárttal és a Karmazin által vezetett szlovákiai németek fasiszta pártjával. (Esterházy ez időben egyetlen hivatalos találkozón sem

vett részt e pártok képviselőivel.) Az általuk képviselt szélsőjobboldali irányzatokkal nem politikusként, hanem keresztény világnézetéhez ragaszkodó emberként tudott szembehelyezkedni.¹⁷ Sem kompromisszumot, sem szövetséget nem volt hajlandó kötni a náciizmus, de a kommunizmus eszméjével sem. Arra sem volt hajlandó, hogy taktikai megfontolásból az egyikkel a másik ellenében szövetkezzen. „Hogy mi nem alakultunk át nemzeti szocialista párttá, ennek megvan a maga oka. Ez német produktum, amit mi nem ismerünk el. A józan ész az önfegyelem, az igazi magyar felfogás követeli ezt meg tőlünk”¹⁸ - nyilatkozta az Új Híreknek. A háború kitörésekor szózatban kéri a szlovákiai magyarokat, hogy „e nehéz időkben igyekezzenek mindenki legjobb tehetsége szerint követni a felebaráti szeretet parancsát”.¹⁹

Kitartó politikai tevékenykedése a háborús Európa egyre komorabbá váló éve alatt is meghozta a szlovákiai magyarság számára a maga gyümölcseit. 1941 augusztusában megalakította az első Pozsonyi Takarékbank Rt-t, amely a szlovákiai magyarok történetének mindmáig egyetlen pénzügyintézete lett. Ugyanebben az évben megnyitotta a Pozsonyi Madách Könyvesházat²⁰ és 1942-ben újjáalakította és működtette a SZEMKE-t. Leglátványosabb programja, a Szlovákiai Magyar Házak hálózatának terve is ekkor indult el a megvalósulás útján. Ez a hálózat magyar kultúrházak fölépítését jelentette a magyarlakta helységekben. Célja az volt, hogy összetartsa a magyar szervezőerőket és összefogjon minden magyar tevékenységet. Ez a munka lelki-szellemi összetartozás kialakítását is jelentette, és nem merült ki pusztán a szervezésben. Esterházy vezetésével egy 60 tagú szervező bizottság alakult. Pozsonyban, Nyitrán, Iglón és Eperjesen létrejöttek az első mintaházak. E házakban pártiroda, kultúregyleti helyiség, díszterem, szín- és moziterem, tornaterem, a szegények számára melegedő, gyermekszobák, kávéház és vendéglő, könyvkereskedés, valamint háziipari üzlethelyiség kapott helyet.²¹ A hálózat kiépítésére országos gyűjtés indult. A szétdaraboltságban élő szlovákiai magyarság problémáit e mozgalom által sikerült komplex kérdéssé ötvözni. Esterházy a megbénított pártot egyre határozottabban a szlovákiai magyarság gazdasági és érdekvédelmi szervezetévé formálta át, miközben egy percig sem szűnt meg követelni a kisebbségnek kijáró jogokat. Ugyanilyen kitartással szervezte meg az önálló Szlovákiában maradt magyar néptörődék politikai képviseletének kiépítését is. „Az itt élő népcsoportok mindegyikének meg kell adni és az alkotmányba kell foglalni mindazokat a lehetőségeket, melyek a teljes élet eléréséhez szükségesek, azaz a teljes egyenjogúságot, a korlátlan szabadságot és az önrendelkezési jogot.”²² A szlovákiai magyarságnak szüksége volt Esterházy buzdító szavaira. Képviseelői magatartása követhető és követendő példává vált. „Az a nép, mely szükség esetén így tud helytállni magáért, nem veszhet el az annyira nehéz viszonyok között sem, mint amilyenek közt most élünk... A szlovákiai magyarság első feladata akár a múltban, akár ma, értékeinek és erejének megőrzése. A második feladat ugyanilyen fontos, ha nem fontosabb: az érték és az erő továbbfejlesztése a megszentelt nemzeti hagyományok alapján”²³ - írta 1941-ben, húsvéti beszédében. A tennivalók közt arra is volt ereje, hogy figyelemmel kísérje az anyaországi állapotokat. „Akik idehaza, Magyarországon élnek, nem is gondolnak arra, mennyire fontos a szomszédos államokban élő magyarság számára, hogy tájékozódva legyen az anyaország életéről, politikai, gazdasági, szociális viszonyairól és a lehetőség határai közt legalább szellemi kapcsolatot tartson fenn a hazai kultúrával, tudománnyal, hogy abból erőt és bizalmat meríthessen az idegen környezetben is ahhoz, hogy ott is megmaradhasson magyarnak és gyermekeit is így nevelhesse... de nemcsak nekünk kell ismernünk a hazai állapotokat, hanem a magyarországi közvéleménynek is tudnia kell rólunk, a mi életviszonyainkról, helyzetünkről és a körülöttünk történő eseményekről. Megnyugtató azt tudni, hogy a kisebbségben a magyar nincs egyedül, nincs magára hagyatva, hanem vele érez, mögötte van az anyaország közvéleménye. Mindent megteszek a magyar párt elnökeként, hogy a szlovákiai magyarság a lehetőség határai közt

tájékozódást nyerjen az anyaország életéről, életviszonyairól, mindarról, ami lelkesítő, buzdító számára. Cserébe én is szeretném tájékoztatni a magyar közvéleményt.”²⁴

A Debreceni Nyári Egyetem hallgatósága arról faggatja Esterházyt, hogy véleménye szerint a magyarországi fiatalok miként szolgálhatnak leginkább a Szent István-i eszmét. Esterházy válasza egyszerű: „Tanuljátok a hazai nemzetiségek nyelvét, mert ezzel jobban megismeritek az életüket, és ezzel szolgáljátok a Szent István-i örökséget is.”²⁵

A kisebbségi helyzettel kapcsolatos elméleti írásaink lényege szerint a kisebbségi sors jövője két tényezőn áll vagy bukik: 1. A kisebbség szellemi kvalitásán, azaz ellenálló erején, 2. Az államhatalom kisebbséggel szembeni magatartásán.²⁶ Esterházy politikai programjában e két követelmény fontos kiegészítője volt a hagyományörzés. Peéry Rezső írja róla: „Abban a földcsuszamlásban, amely az addigi emberi és polgári civilizációt maga alá temette, Szlovákiában ő (és húga) tüntető hűséggel ragaszkodott az elmerült világ erkölcsi mértékeihez. A kispolgári örület és nihilizmus korában egyre nyilvánvalóbb elszántsággal tudott megmaradni embernek, patriótának, és keresztény világpolgárnak. Ellenfele volt a régi Csehszlovákiának, de sohasem barátkozott a köztársaságot elpusztító fasiszta eszmével.”²⁷

Ezzel a könnyed eleganciával tette karba kezét a szlovák parlament üléstermében 1942. május 12-én a 68-as számú törvény megszavazásakor is, mely Németország után elsőként rendelte el a zsidók deportálását. A parlament 80 képviselőjének karja az övé kivételével egy emberként lendült a magasba. Ekkor, a náci hadigépezet diadalának tetőpontján még nagyon kevesen mertek reménykedni a szövetségesek győzelmében. Esterházy tiszta lelkiismerettel és józan ésszel szállt szembe az örület logikájával. Németország szlovákiai követe e hír hallatán azt mondta, hogy „aki ma ilyet mer tenni, azt én Közép-Európa legbátrabb emberének nevezem”.²⁸ A szlovákiai fasiszta lapok (Grenzbote,²⁹ Gardista) támadásainak kereszttüzébe kerülő Esterházy azonban nem állt meg e kissé színpadias gesztusnál. Peéry írja: „Neki köszönhetem, hogy sok baloldali gondolkodású társammal együtt nem táborban, hanem tető alatt éltem át a sötét időszakot.”³⁰ Esterházy többek között Peéryvel íratta művelődéspolitikai beszédeinek vázlatát. „Én politikus vagyok, Ön ehhez jobban ért, Tanár Úr! A lényeges dolgokban úgyis egyetértünk”.³¹ Az életmentésekért kapott hálálkodásokat egyszerű vállrándítással köszönte meg. Az egész nemzetet sújtó erkölcsi válságban a kisebbségi szlovákiai magyarok emberségre, józanságra szomjazó maga tartását tanúságtételként élte át maga is. Erre egyetlen forrásként a kereszténységből, Jézus etikájából tudott sosem degradálódó fedezetet meríteni. 1943 februárjában a magyar párt központi vezetőségének ülésén, szemben a szlovák kormánykörök egyre merevebb álláspontjával így fogalmazott: „Mi békés együttélést akarunk a szlovákokkal, hisz minket egy szent és örök gondolat tölt el, mely nem ismer gyűlölködést, egyenlőtlen bánásmódot a Duna-medencében élő közös sorsra ítélt nemzetek fiai között... Azt vallom, hogy a politika a kiegyezés művészete. Arra törekszem, hogy a félreértések kiküszöbölődjenek a szlovák és a magyar nép közt, és az elkövetkező súlyos időkben ne bizalmatlankodva, hanem egymást megértő és egymást segíteni kész testvérekként álljunk egymás mellett. De az ellentétek áthidalásához és a félreértések tisztázásához feltétlenül szükséges, hogy ismerjük az igazságot.”³² Magyarország 1944-es hitleri megszállásakor tüntetően beszüntette a Pozsonyi Magyar Hírlapot, bár ezt a kormány nem engedélyezte. Esterházy ekkor utasítást adott a nyomdászoknak, hogy a nyomdagépeket „kezeljék meg homokkal”.³³ A szlovák nemzeti felkelés kitörése idején utasította a lapot, hogy ne közöljön felkeléssel szembe fordított cikket. A Magyar Hírlap volt az egyetlen, amely tárgyilagosan tudósított az eseményekről és következetesen „szlovák felkelőket” emlegetett írásiban.³⁴ Budapestről gyógyszerert juttatott el a bekerített partizánoknak. Állandó kapcsolatot tartott a besztercebányai központtal. Döntéseiben határozott volt és ebből nem engedett a kockázat növekedésével sem. Már mindenki menekült körülötte, amikor ő még a maradás mellett döntött. „Ha Önöket maradásra buzdítom, nekem is itthon kell maradnom, bármilyen sors elé nézek, mindennel ide kötődöm

ehhez a néphez, vele kell maradnom a nehéz időkben is.”³⁵ Üldözött cseh családokat segített, akik a szlovák hatalom elől menekülni kényszerültek. 600 magyarországi szlovák vasutat közbenjárására vettek vissza állásába Magyarországon. Zsidókat segített az emigrációba jutáshoz. A zsidók kizárását a pártból, illetve a fasiszták bejutását a pártba tagfelvételi zárlattal próbálta kivédeni. A párt zsidó tagjait álnéven továbbra is nyilvántartásban tartotta. Számos antifasiszta szlovák és német lépett be pártjába, hogy itt védelmet és menedéket találjon. Kifinomult érzékenységgel szolgálta a szlovák-magyar kapcsolatok fennmaradását e nehéz időkben is, mert látta, hogy a Kelet-Európa birtoklásáért folyó diplomáciai csatában a szlovák népet ugyanolyan veszély fenyegeti, mint a magyart, ezért a veszély ellen védekezni is közösen kell. „A szlovák népet nem tekinthetjük sem idegennek, sem ellenségnek, hisz évszázadokon át közös hazában éltünk.”³⁶ Passzív ellenállása miatt egyre több támadás éri az uralomra jutó szélsőjobboldal felől. 1944 karácsonyán Szálasiék letartóztatták és Budapesten arra kényszerítették, hogy mondjon le pártvezetői tisztségéről. Ezt meg is tette, de a szlovákiai magyar párt mégis egy emberként újra őt választotta vezetőjéül. Ekkor nemkívánatos személynek nyilvánítva kiutasították a pozsonyi magyar nagykövetségről.³⁷ Ennek ellenére a magyarországi jobboldali befolyás sohasem tudott érvényesülni a pozsonyi, illetve a szlovákiai magyarság köreiben. A háború vége felé úgy tűnik, a harapófogó bezárult körülötte. A visszavonuló Gestapo valóságos hajtóvadászatot indított³⁸ ellene. Menekülnie, bújkálnia kellett, így tudta átvészelni a háború utolsó napjait. Ekkor is helyén marad, hűen korábbi szavaihoz.

„Mi a történelmünkéből megtanulhattuk azt is, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak. Végtelenül komoly és rendkívül súlyos idöket élünk, amelyekben fokozott a felelősségünk Istenünkkel, nemzetünkkel, családukkal, utódainkkal és magunkkal szemben. De vállaljuk ezt a felelősséget. Nem fogunk sem megtörni, sem helytelen utakra tévedni. Nem fogunk összeütközésbe kerülni sem az isteni, sem az emberi törvényekkel, mert rendületlen a bizalmunk és hitünk az isteni igazságban. Bízunk a magunk erejében és emelt fővel hirdethetjük, hogy lelkiismeretünk tiszta, becsületünk érintetlen, nem vétettünk senki ellen és csak azokat a jogainkat követeljük és védjük, melyeket már a múltban kiharcoltunk és amelyek feltétlenül megilletnek minket... Ha szenvednünk kell magyarságunkért, panasz és zokszó nélkül tesszük ezt, mert mentül szilárdabban állunk ilyen körülmények között, Isten adta jogaink alapján annál értékesebb tagjai leszünk a nagy magyar közösségnek és annál eredményesebben tudjuk majd szolgálni Isten segítségével örök magyar céljainkat.”³⁹

Alakja a háború befejeztének zürzavarában tűnik fel újra. 1945. április 21-én a szlovák rendőrség szovjet közreműködéssel letartóztatja⁴⁰ majd Beneš jóváhagyásával átadja őt a KGB-nek. Élete innét kezdődő utolsó szakaszának rekonstruálását csak homályban tapogatózva tudjuk elvégezni. A kutatás eddig ismert tényei szerint a KGB által a Szovjetunióba hurcolt Esterházyt Moszkvában bíróság elé állították azzal a váddal, hogy Szlovákiában „fehérekéből álló partizánosztagot szervezett a szlovák nemzeti fölkelés letörésére”.⁴¹ E képtelen vádiratot csupán akkor írta alá, amikor megfenyegették, hogy nővére is az ő sorsára kerül. A Gulágok poklát is megjáró Esterházy János egy arhangelszki ólombányában végzetes tüdőbetegséget kapott, egészségi állapota válságosra fordult.

Közben idehaza, Pozsonyban 1947. szeptember 16-án távollétében kötél általi halálra ítélte a Pozsonyi Szlovák Nemzeti Bíróság. A tárgyalás elnöke Karol Bedrna, a bírák közt volt Andrej Bagar színművész és dr. Černo miniszteri tanácsos. A vád ellene a Csehszlovák Köztársaság felbomlasztása és a fasiszmus kiszolgálása volt. Védője, dr. Čikvanová a tárgyalás kezdetén bejelentette, hogy mivel csupán öt napja kapta meg a vádiratot, nem tudott felkészülni a tárgyalásra és ezért halasztást kért. A bíróság a kérelmet elutasította, ugyanígy a tanúk meghallgatását is. A védő Esterházy mellett felhozta, hogy csehszlovák hazafiak egész sorát mentette meg és lehetővé tette, hogy Budapesten át Belgrádba, majd Londonba mehessenek. Így jutott Londonba 1944-ben Viest tábornok, az emigráns csehszlovák

kormány hadügyminisztere, aki a szlovák nemzeti fölkelés katonai vezetője is volt. A vád bizonyítékként a szlovák parlament naplójából Esterházy felszólalásait idézte, ezek azonban javarészt gazdasági témákat érintettek. Terhelő adatként azt hozták fel, hogy Esterházy beszédeiben Bratislava helyett következetesen Pozsonyt használt, valamint, hogy 1943 augusztusában Propádon azt állította, „a Tiso-féle Szlovák Köztársaság svindli, mint ahogy az egész ország szélhámosságra épült.” A védelem szerint egyetlen vádpont sem bizonyítható, legkevésbé a fő vádpontok. 1938. október 6-án a zsolnai határozat meghozatalánál Esterházy nem volt jelen. (Itt Szlovákia autonómiájáról döntöttek.) Ugyanígy nem vett részt 1939. március 14-én a pozsonyi nemzetgyűlés ülésén, ahol kikiáltották Szlovákia elszakadását. Semmilyen kapcsolata nem volt Henleinnek, sem Tisóval. A magyar párt érdekvédelmi szerepet töltött be, nem pedig ideológiáit. A védelem indokként hozta fel azt is, hogy Esterházyt kívül a szlovák parlament valamennyi képviselőjét felmentették. A bíróság negyedóránnyi gondolkodás után a 3. § alapján hirdette ki a halálos ítéletet. A tárgyalás mindössze három óráig tartott.⁴²

Fábry Zoltán ezzel kapcsolatban a következőt írta: „Megrendülten, tehetetlenül és szívüdtönten állunk az ítélet előtt. Az igazság újra csatát veszített Szlovákiában. Halálos ítélet: mentő körülmény nélküli végkonklúzió. Kötélhalál: aljas indokból elkövetett tett megbélyegzése. És a tempó és a gyorsaság, amivel ezt az ítéletet keresztülhajszták, egyetlenegy tárgyalás subája alatt. Micsoda nemzet ez! A nyílt fórumon, a világ színe előtt, micsoda bátorság, mekkora arcátlanság így hazudni. Hitler tanulni jöhetne! Nem hiába volt Szlovákia a Führer mintaállama. Most fölülmulta mesterét is. A Karmasin által dirigált Mach Sándor csak a politikai szabadságtól fosztotta meg Esterházyt és pártját. A Hitler legyőzésével keletkezett új állam, ez az állítólagos antifasiszta és demokratikus alakulat, továbbmegy és a fasizmus szlovákiai egyetlen ellenlábását fejvesztésre ítéli. Ez tiszta gyilkosság, de a bírák ugyanakkor nem tudják, hogy öngyilkosság is; a szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ezzel az ítélettel kimondta önmaga felett az erkölcsi halálos ítéletet. A büntetés teljes hiánya judíciumhiányra mutat. Ez az ítélet történelmi példa és erkölcsi elmarasztalás. Mach 30 éves büntetése és Esterházy halálos ítélete kötetek helyett beszél. A szlovák nemzet újra fel van mentve. Újra felmentette magát mások befeketítésével, föláldozásával. Meddig tarthat büntetlenül az ilyen játék? Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai magyarság nyakára dobtak kötelet. A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnököt hatálytalanítja.”⁴³ Fábryt kívül Karel Koch, cseh orvos Justícia c. könyvében a következőképpen vélekedik: „A zsidótörvény megszavazása után a Tatranské Hlasy így örvendezett: Ezzel járultunk hozzá az új Európa megteremtéséhez. Ez a mi szlovák hitvallásunk, hogy Hitler Adolf oldalán lépünk a végső következményekig. Nos, Esterházy sohasem mondotta magáról, hogy én szlovák vagyok. Egyedül ment az úton. Egyedül, de egyenesen, és az ő útja nem Hitlerhez vezetett.”⁴⁴

A halálos ítélet meghozatala után a szlovák hatóságok formálisan kikérőt nyújtottak be a Szovjetunióknak, hogy végrehajthassák az ítéletet. Valószínűleg ez a kikérő tette lehetővé, hogy a szovjet hatóságok, szabadulni akarván a halál közelében lévő, súlyosan beteg embertől, az ítélet végrehajtására kiszolgáltatták Esterházyt.⁴⁵ A szlovák hatóságok 1949 májusában vették őt át az ágcsernői határszakaszon. Az érvényben lévő törvények szerint az ítéletet 24 órán belül végre kellett volna hajtani. Ezt az időt használta ki a pozsonyi magyar meghatalmazott hivatal vezetője, hogy a Magyar Külügyminisztériumon keresztül tiltakozzék az ítélet végrehajtása ellen a csehszlovák kormánynál. Hasonlóképp lépett fel Esterházy érdekében több külföldi zsidó szervezet is. A pozsonyi hivatal munkatársa személyesen értesítette a történekről Fábry Zoltánt, aki Kassáról azonnal Prágába repült és ott személyesen Šrobárt felkeresve interpellált Esterházy érdekében.⁴⁶ A meghatalmazott hivatal egy másik munkatársa Fábry Istvánt, a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága

mellett működő Magyar Bizottság tagját is felkereste, bízva a befolyásos kommunista kapcsolataiban, közbenjárásában. Fábry ezt válaszolta: „Azt is ki kellene végezni, aki az ilyen ügyben közbenjár.”⁴⁷

A *CSEMADOK 25 éve* című kötetben Fábry István ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Már a megalakulást megelőző időkben találkoztunk egyének és csoportok olyan nézeteivel, akik az alakulófélben lévő szövetségünket valamilyen érdekvédelmi szövetségnek képzelték. Sőt egyesek odáig merészkedtek, hogy tőlünk gróf Esterházy védelmét kérték, mégpedig azon az alapon, hogy ez az úr az ún. önálló szlovák állam idején a zsidótörvény ellen szavazott az akkori parlamentben, tehát haladó gróf volt. (A legszomorúbb az volt, hogy az ilyen és hasonló nézetek terjesztésére az egyszerű dolgozókat igyekeztek felhasználni.) Pontosan ez és ehhez hasonló próbálkozások ismétlődtek meg az Új Szó és minden egyéb újonnan induló szervezetnél, vagy intézménynél. Százszámra küldték az olyan értelmű cikkeket, beadványokat, állásfoglalásokat, melyek az ilyen próbálkozásokról tanúskodtak. Nagy kár, hogy mindezeket nem raktuk el, és nem vettük elő 1968-1969-ben - meríthettünk volna tanulságot arra, hogy ellenségeink soha nem nyugszanak bele rabszolgatartó rendszerük elvesztésébe...”⁴⁸

A tiltakozások eredményeként végül is Esterházy halálos ítéletét életfogytiglanira változtatták. A közbenjárás a kötélről igen, a börtöntől azonban nem tudta megmenteni.

„A kommunista haza háborús bűnösként halálbüntetéssel sújtotta azt az egyetlen volt képviselőjét, aki annak idején megtagadta az igent a fasiszta haza alapvető törvényeitől. Szlovákiai bujdosásaink megszervezőjét, sok-sok emberi sors megmentőjét, a szíve gyökeréig Hitler-ellenes politikust így mérte meg Beneš Eduard restaurált köztársaságának jogítélkezése nem az elítélre, hanem önnön magára zúdítva ezzel vádat. A jó ügybe vetett hitünket ez a fantasztikus justizmord ma éppúgy megrendíti, mint tette azokban a kaotikus esztendőkből. Azt hallottuk, hogy bátran, emelt fővel és nyugodt lélekkel viselte el sorsát. Neve és sorsa azon kelet-európai antifasiszta politikusok mártírúmat idézi, akik bátorságukért és kockázatvállalásukért a fasiszta felett aratott győzelem után szenvedést, börtönt, megaláztatást és halált kaptak cserébe az új rendtől. Normális értelemmel és erkölcsi érzékkel az antifasiszta magatartásnak ezt a fajta jutalmazását aligha lehet érthetőnek, felfoghatóan elfogadni”⁴⁹ - írta Peéry Rezső. Az ítéletmódosítás után egy ideig Pozsonyban a Kertész utcai kórházban őrizték Esterházyt. Rövid ideig tartó gyógykezelésre Koch doktor szanatóriumába kerül, ahol valószínűleg többek közt titokban meglátogatja őt dr. Czibók János pozsonyi ügyvéd, a pozsonyi meghatalmazott hivatal jogi előadója. Esterházy megmutatta neki Oroszországban írt feljegyzéseit, mintegy 70 oldalnyi terjedelemben. A kézirat további sorsa ismeretlen. Czibókon kívül a szanatórium vezetője, dr. Koch és mások is szökésre próbáltak rávenni Esterházyt. Az előre eltervezett akciót a szlovák hatóságok valószínűleg hallgatólagosan tudomásul vették volna.⁵⁰ Esterházy János azonban elutasította ezt a lehetőséget, mondván, hogy ő nem bűnös, nincs mi elől elszöknie. Börtönéből jövő üzenetének tartalma ez volt: átadta magát Isten akaratának, szenvedéseit, életét felajánlotta a magyar haza felszabadulásáért.

Kálváriája azonban még nem ért véget. Végigjárta Csehszlovákia szinte valamennyi börtönét. Rabtársai Ilaván, Lipótváron, Jachymovban, stb. találkoztak vele. Az állandó áthelyezésekre állítólag azért volt szükség, mert károsan befolyásolta rabtársait. A róla érkező hírek szerint már a Gulágban is fogolytársai lelki támasza volt. Itthon ugyanígy néma méltósággal viselte sorsát. Valamelyik csehszlovákiai börtön folyosóján, mondják a még élő tanúk, drámai és megrázó találkozás zajlott le Arany A. László, az európai hírű nyelvész professzor és Esterházy János közt: „Laci, ha kijutunk innét, ugye, folytatjuk tovább?” - kérdezte Esterházy, a parlamenti képviselő. „Folytatjuk?” - kérdezte Arany A. László, a professzor. „Hát persze, hisz ez a dolgunk” - mosolygott a képviselő.

S ennyiben maradva mindent meg is beszéltek.⁵¹

Arannyal ellentétben Esterháznak soha többé nem adatott meg a szabadság ajándéka. Életének utolsó napjaiban, súlyos betegségében azt kérte, szállítsák a nyitrai börtönbe, hogy szülőföldjén halhasson meg. Kérését megtagadták. Az Olomouc melletti mirovi börtönkórházban halt meg 1957. március 8-án, 56 éves korában.⁵²

Halálával kapcsolatban Fábry Zoltán a következőket írta: „Megint felkavart egy szörnyű hír: Esterházy János meghalt börtönében. Védencem volt és hiába volt. Mintha én is bűnös lennék halálában. Tegnap itt havazott, ma csúnya köd van. Csak tavasz nincsen.”⁵³

Földi maradványai máig jeltelen sírban, a rabtemetőben nyugszanak. Szolgált a népet és áldozatot hozott érte. Sorsát, osztályrészét valószínűleg megbékélt szível fogadta, hisz korábról ismert nyilatkozataiból úgy tűnik, felkészült rá.

*A vádlott megszólal*ban olvashatjuk: „Esterházy az utolsó menetben nagyon szépen, bátran, tisztességesen viselkedett... mert a német terrorizmustól, a Gestapótól ő félt a legkevésbé köztünk... Láttam az úri osztály hetyke és dédelgetett fiát, a történeti nevű arisztokratát belsőleg összecuklottan... Láttam, hogy fordul felénk, amikor társasága már csak veszélyt jelentett a németek felé. Sokat voltunk vele, hogy a nyilasok elleni harcban tanáccsal segítsük. Láttam, hogy néz ránk kiégett szemekkel és segélykérően. A végén Somos maradt mellette (a Magyar Hírlap főszerkesztője) és két „marxista”, ahogy támadóink hangoztatni szerették... Egy osztály szomorú szerepét kellett vállalnia: Vajnáék, a Gestapo karmai és taborai vártak rá is, mint mindnyájunkra, de ugyanakkor készült arra, hogy a felszabadulás után - amit türelmetlenül kívánt - le fogják tartóztatni. Hogy egy forradalomnak micsoda emberi vonatkozásai vannak, azt könyvekből sejteni sem lehet. Mit kellett egy magyar gróffal és egy „úri nemzettel” végezni, hogy az oroszokat várja? Hogy nekik drukkoljon, akkor is, ha ez olyan lavinát indított el, mely őt egyénileg eltemette?”⁵⁴

Asgúthy Erzsébet egy Esterházy Jánosnak 1941-ben ajánlott versben szinte váteszként előre látta e sors beteljesedését:

Halottak napja volt.

S a sír felett
nem gyúltak gyertyák.
Zsoltárt nem zengtenek
siratók. - - Ó tompa jajszó kongott
csak, mint a néma dob.

S a mélybe lenn:
- mint fonálról leszakadt orsó -
koppant a rög, koporsó-
fedelen.

Virág nem volt a hant felett.
Igét a pap nem hirdetett.
Jeltelen volt a sír. - - Ó,
nem állított fejfát a síró
város. Harangok nem zúgtak.

A domb tövében
csak egy fenyő állt őrt
az őszi éjben.

Csak egy fenyő volt.

De keményen állt.
Mintha nem látta volna
a halált. -

És sudár törzsén mint az ölelő
karok nyúltak a zöld gallyak elő.
Didergő madarak bújtak alá
és ég felé tört, mintha mondaná,
vagy maga lenne a szent vallomás:

Halottak napja van,
de lesz: feltámadás!

*(Halottak napja volt...
Esterházy Jánosnak)⁵⁵*

Peéry Rezső írja visszaemlékezésében: „Sokszor gondoltam az elmúlt húsz esztendőben az életben maradtok lelkiismeret-furdalásával az üldöztetésem - üldöztetésünk idején társaimnak kaput nyitó Esterházy Jánosra. A még élőért nem tehettem semmit, kergetett lévén magam is. S megrendítő dolog tudni, hogy húsz esztendő múltán nincs fórum a világon, ahol a halottért, emlékének rehabilitálásáért a meghallgatás reményében szót emelhetnénk.”⁵⁶

Peéry Rezső, e tiszta lelkű csehszlovákiai magyar emléke előtt is tisztelegve végre kimondhatjuk, hogy a halála utáni 33. évben Esterházy rehabilitálása számára ezen írás publikálásával is megszületett az a fórum, amely életét és áldozatvállalását követésre méltó példaként mutatja fel minden csehszlovákiai és nem csehszlovákiai magyar számára.

Van feltámadás!

FÜGGELÉK

Dr. Szent-Ivány Gábor beszélgetése

Malfatti bárónővel, Esterházy János gróf leányával, Alice-val

Kedves bárónő, azt, hogy mit jelentett az Ön szeretett édesapja a két háború közt Csehszlovákiában, majd az önállóságát elnyert Szlovákiában élő magyarságnak, legérzékletesebben talán Pethő Sándor, a Magyar Nemzet főszerkesztője fejezte ki egyik 1939-es cikkében. Ez a cikk azután jelent meg, hogy szerzőjének alkalma nyílt a szlovákiai viszonyokat a helyszínen tanulmányozni. Pethő, miután érzékeli a szlovákiai magyarok egységét, úgy vélekedik, hogy ez az egység azon „a páratlan és határtalan bizalmon alapul, amelyet kicsiny és nagy, fiatal és öreg, intellektuális és földműves, iparos és vállalkozó érez a maga választotta vezető iránt... Esterházy: ez a név előttiük a magyar nemzet maga, a szülői ház, a védő hatalom, a nagy oltalom”.

- Gyermekkorai élményeimet illetően, élénken él emlékezetemben egy nyári út, amikor faluról falura jártunk; apám különböző funkcionáriusok kíséretében az első kocsiban, mi pedig mögötte, egy másikban ültünk. Az emberek mindenütt lelkesen és éljenezve várták apámat - a magyarok népviseletben -, aki mindenütt beszédet mondott, melynek végén minden alkalommal nagy ünneplésben részesítették őt.

- Azok, akik édesapját ismerték, mindenekelőtt magyarság- és emberszeretetét, valamint demokratikus érzelmeit emelték ki.

- Egyszer láttam apámat sírni, ami nagyon megdöbbsentett. „Bevonultak a németek Magyarországra”, mondta fojtott hangon, majd kétségbeesését a nyilasok elleni kitörő düh váltotta fel. Ami pedig demokratikus érzelmeit illeti, neveltetésünkre ez döntő befolyással volt. A barátait sem származásuk, hanem az övéhez hasonló gondolkodásuk alapján válogatta meg. „Legyetek jó magyarok”, intett bennünket, s az osztálykülönbséget csak akkor ismertük meg, amikor a háború után üldözni kezdtek bennünket emiatt.

- *Édesapjáról köztudott, hogy mennyire a humánus elkötelezettje von. Széles körben ismeretes róla például, hogy ő volt az egyetlen képviselő, aki a második világháború alatt a szlovák parlamentben a zsidótörvény ellen szavazott. Vagy hogy egy kevésbé ismert példát említsek, önzetlenül segítette a Budapesten (és Belgrádon) át Londonba igyekvő csehszlovák hazafiakat, így többek között Viest tábornok, az emigráns kormány hadügyminisztere is az ő közbenjárásával jutott el az angol fővárosba... De szószólója volt ugyanekkor az Ön édesapja a Duna-medencében élő népek összefogásának is. A szlovák-magyar viszonyban kapcsolatban többször hangot adott ama meggyőződésének, hogy „ha a magyar és szlovák egymás ellen fordul, annak mind a kettő kárát vallja”. Másutt pedig így ír: „A szlovákokkal közös érdekünk, hogy éppúgy az állam határain belül, úgy a Duna-medence összes népei között harmonikus együttműködés alakuljon ki, amely mindenkinek, még a legkisebbnek is, a nyugodt megélhetést és boldogulást biztosítja... “*

- Újlak, az otthonunk, túlnyomórészt szlovák falu volt. Mi beszélünk a nyelvet, s az ottani magyarok és szlovákok között egyébként is teljes volt az egyetértés. De nem is volt más út, mint barátságban élni egymással, minden nemzeti és faji megkülönböztetés nélkül. Apám hívó ember volt és mindig szem előtt tartotta azt az elvet, mely szerint „amit nem akarsz magadnak, ne tedd másnak”. Semmi sem tudta úgy felháborítani, mint az igazságtalanság - erre emlékszem belőle leginkább. Nagyon nehéz időket éltünk, s ő mindig az üldözöttek ügyét képviselte, márpedig az üldözöttek igen szaporán és igen változatos megnyilvánulási formákban követték egymást akkoriban. Apám még a partizánokkal is kapcsolatba került, s többüket sikerült is megmentenie. Az oroszok elől nem menekült el, mert nem ideológiák híve illetve ellenséges volt, csak magyar. Emlékszem, többször elismételte: „Nekem itt a helyem a magyar lakosság védelmére.” Hónapokig bujdosott, mert a Gestapo kereste, otthonunkba pedig a Wehrmacht telepedett be. Világosan emlékszem arra, hogy 1945-ben nagyhéten megjelent nálunk egy toprongyos ember valami subaszerű öltözékben, és én nem értettem, miért engedték be a szalonba. Kiderült, hogy apám volt az kifordított bundában, szakállasan. Búcsúzni jött, mert a szovjet erők már a közelben voltak és ő Pozsonyba készült, hogy az újonnan alakult kormány színe előtt a magyarságot képviselje. Az egészről akkor még vajmi keveset értettem. Mindössze annyit láttam, hogy szép vonásai milyen fáradtak, elnyűttek voltak, s csodálkoztam, miért nem fürdik meg és miért nem öltözik át, hogy olyan legyen, mint mindig. Ekkor láttam őt utoljára.

- *Édesapja nővére, az Ön nagynénje, Esterházy Lujza emberfeletti erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy visszahozza édesapját a Szovjetunióból, ahová 1945-ben elhurcolták és ahol valamelyik lágerben súlyos tuberkulózist kapott. Később meg annak érdekében ügködött, hogy a testvére távollétében kiszabott halálbüntetést megsemmisítsék és perét újratárgyalják, ahol szabadon védekezhetett volna. Ennek érdekében levelet írt többek között az angol királynőnek, továbbá Macmillannak, a későbbi angol miniszterelnöknek, aztán Eisenhower amerikai elnöknek, sőt, magának Benes elnöknek is.*

- Nagynéném levelezése a birtokunkban van. Nem volt államfő, akinek nem írt volna apám megmentése érdekében. Ragyogó politikai érzékének köszönhetően 1946-ban Párizsban a szlovákiai magyarokat ért igazságtalanságok, sérelmek szószólója volt. Megírta apám életútját és érdekes korpépet festett a korabeli szlovákiai magyar helyzetről. Franciaul írt emlékiratának részleteit egyébként Droz professzor, a Sorbonne-egyetem Közép-Európa

szakértője „Coeurs Affrontes, Expériences d'Europe Centrale” címmel már megjelentette Párizsban. Remélem, a magyar kiadásra is hamarosan sor kerülhet.

- *Édesapja börtönévei alatt volt-e alkalma levelet vagy üzenetet váltania vele?*

- Amikor Budapesten én kerültem börtönbe, a leveleimet neki írtam. Nem hiszem, hogy valaha is eljutottak volna hozzám. Tőle egyetlen kis papírszeletet őrzök, amit nyilván a rácson keresztül csúsztatott ki Mariska nővérének. Ő volt az egyetlen, aki időnként meglátogathatta őt, mert lengyel volt a férje. Erre a papírszeletre a hét napjait írta fel, mindegyik mellett családunk egy-egy tagjának nevével, akiért aznap imádkozott. Vasárnaponként az ellenségeiért és börtönőreiért mondott imát.

Jegyzetek

- 1 Prágai Magyar Hírlap (a továbbiakban: PMH) 1932. szeptember 19. 2.
- 2 PMH 1932. július 2.1.
- 3 PMH 1932. december 15.1.
- 4 PMH 1932. december 16. 3.
- 5 PMH 1935. június 27. 1-2.
- 6 Híradó 1936. június 23. 1-3.
- 7 Magyar Nap 1937. március 14. 4.
- 8 A baloldaliak ellenszenvé kettős eredetű volt: egyrészt korszerűtlennek és a konzervatív értékekhez mereven ragaszkodó alakulatnak tartották az arisztokratikus vezetésű keresztényszocialista pártpolitikát, másrészt a túlzó „ellenzékieskedés” miatt attól is tartottak, hogy Csehszlovákia felbomlásával szabaddá válik az út a náci Németország keleti irányú terjeszkedése előtt.
- 9 Híradó 1936. október 5. 5.
- 10 Peéry Rezső: *A két Esterházy*. In.: *Malomkövek között* EPMSZ, Bern, 1977. 54.
- 11 Magyar Nemzet 1938. november 12. 2.
- 12 Pesti Magyar Hírlap 1939. szeptember 10. 3.
- 13 Szalatnai Rezső memoranduma: *Magyarok Csehszlovákiában 1938-1945*. Kézirat 26. In. Magyarságkutató Intézet Archivuma 100911990.
- 14 Esti Újság, 1939. december, karácsonyi szám 3.
- 15 Baloldali demokratikus álláspontjuk miatt sokszor üldözött szlovákiai magyar újságírók. Floch István 1941-ben börtönbezárása közben szerzett betegségébe halt bele közvetlenül a szabadulása után. Sírjánál Esterházy János mondott búcsúbeszédet.
- 16 Magyar Nemzet 1938. november 13.18.
- 17 *Emlékezés Esterházy Jánosról* Felvidéki Tudományos Társaság értesítője, Cleveland, 1957. I. szám 1-2.
- 18 Új Hírek 1939. április 4. 1.
- 19 Új Hírek 1939. szeptember 3. 1. ü
- 20 Új Hírek 1941. szeptember 2. 3.
- 21 Felvidéki Magyar Hírlap 1939. január 1. 5.
- 22 Új Hírek 1941. április, húsvéti szám 1.
- 23 Uo.
- 24 Debreceni Szemle 1944. február 25.
- 25 Új Hírek 1941. augusztus 15. 2.
- 26 *A nemzetiségek viszonya az államhatalomhoz*. Debrecen, 1942. 26.
- 27 Peéry Rezső: i. m. 51.
- 28 Hokky Károly: *Közép-Európa legbátrabb embere* Dél-amerikai Magyarság, 1957. április 12. 4.
- 29 *Der Herr Graf stimmte nicht*. Grenzbote 1942. május 19. 3.
- 30 Peéry: i. m. 53.
- 31 Uo.
- 32 Magyar Hírlap 1943. február 17. 3.
- 33 Peéry: i. m. 53.
- 34 *Emlékirat a Nagyra becsült Csehszlovák kormányhoz és a Szlovák Nemzeti Tanácshoz*. Pozsony, 1945. Ld. Regio, 1990. 1. sz., 120-121.
- 35 Peéry i. m. 55.
- 36 Magyar Hírlap, 1943. szeptember 5. 2.
- 37 *Emlékirat...* 120.
- 38 Dr. Szent-Iványi Gábor: *Gróf Esterházy János*. Kézirat, 216. A szerző magántulajdona.
- 39 Esti Újság 1939. május 14. 1.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1. évf. 2.sz. (1990. április)

- 40 Szent-Iványi Gábor fent idézett kéziratában részleteket közöl Esterházy János nővérének, Esterházy Lujzának naplójából, ahol a történekekkel kapcsolatban az szerepel, hogy: „a magyar kisebbség üldözése miatt még egy memorandumot szerkesztett (ti. Esterházy János), melyben a magyarságot védte a fasizmus vádjával szemben. Kérte Gustáv Husákot, az új csehszlovák belügyi népbiztost (megbízottat - a szerző megj.) fogadja, hogy átadhassa neki a memorandumot. Husák valóban fogadta, átvette a memorandumot, de nyomban letartóztatta a rendőrséggel és utasítást adott a bezárására...” I. m. 216.
- 41 Esterházy János tragédiája. In.: Szabó Károly: *Feljegyzendő históriák a magyarcsehszlovák lakosságcsere idejéből*. Kézirat, 18. Magyarságkutató Intézet Archívuma 404/1987.
- 42 Szalatnai Rezső név nélkül közölt pozsonyi tudósítása, Esterházy János halálos ítéletéről: Magyar Nemzet, 1947. október 5. 4.
- 43 Uo.
- 44 Karel Koch: *Justícia*, Bratislava 1947. 601.
- 45 Duka Zólyomi Norbert visszaemlékezésében viszont ezzel kapcsolatban úgy tudja, hogy a Magyarországon Esterházy Lujza járt közbe Dobi István kommunista politikusnál Esterházy János kiadatása ügyében. In.: Bába Iván: *Beszélgetés Duka Zólyomi Norberttel* Oral History Archívum 37. sz. Életinterjú.
- 46 Szabó Károly: i. m., 17.
- 47 Uo.
- 48 Fábry István: *Jelenünk a múlt tükrében*. In.: *A CSEMADOK 25 éve* Pozsony, 1974. 63.
- 49 Peéry: i. m., 57.
- 50 Szabó: i. m., 18.
- 51 Interjú Krausz Zoltánnal In. Magyarságkutató Intézet Archívum
- 52 Szent-Iványi Gábor szerint az olomouci krematóriumban került sor holtteste elhamvasztására és ugyanitt található hamvainak urnája is, amit a család többszöri kérésére sem adtak ki emberhez méltó eltemetésre.
- 53 Fábry Zoltán: *Levelek Máriához*, Napjaink, 1977. augusztus 6.
- 54 Fábry Zoltán: *A vádlott megszólal* In.: Stósz délelőttök. Bratislava, 1968. 390.
- 55 Új Hírek 1939. november 1. 4.
- 56 Peéry: i.m, 56.
- 57 Köszönetemet fejezem ki Szász Andrásnének, bibliográfiai útmutató munkája felhasználásáért.